

mi'l-°Osmânî (Kahire 1347). 7. *Terâcimü a°yânî'l-karnî's-şâlis°aşer ve evâ°ilü'l-karnî'r-râbi°aşer* (Kahire 1359). Murâdî'nin *Silkü'd-dürer*'ine zeyil olarak kaleme alınmıştır. 8. *el-Âşârü'n-nebeviyye* (Kahire 1971). Hz. Peygamber'in çeşitli İslâm ülkelerinde bulunan sancağı, hırkası, kadem-i şerifinin izi, kılıcı ve yüzüğü gibi mukaddes emanetlerden bahseden bir eserdir. 9. *el-Kinâyâtü'l-°âm-miyye* (Kahire 1970). Mısır halk dilinde bulunan *kinâyê**leri ihtiva etmektedir. 10. *el-Emsâlü'l-°âm-miyye* (Kahire 1970). Mısır halkı tarafından kullanılan atasözlerini içine alan bir eserdir. 11. *Mu°cemü Teymûr el-Kebîr fi'l-elfâzi'l-°âm-miyye*. Tamamı altı cilt olan bu eserin birinci cildi Hüseyin Nassâr tarafından 1971'de Kahire'de neşredilmiştir. Diğer ciltler de yayıma hazırlanmaktadır. 12. *Nevâdirü'l-mahtûâtü'l-°Arabiyye ve emâkinü vücûdihâ*. İlk defa 1919'da *Hilâl* mecmuasında tefrika halinde, daha sonra Selâhaddin Münecid tarafından Beyrut'ta 1968 ve 1980'de *el-Muhtâr mine'l-mahtûâtü'l-°Arabiyye fi'l-Âsitâne* adıyla neşredilmiştir. 13. *Tabakâtü'l-mühendisîn*. İslâm âlemindeki mühendislik faaliyetleri ve mühendisler konusunda önemli bir kaynak olan bu eserin büyük bir kısmı 1922-1923 yıllarında Kahire'de *Mecelletü'l-hendese*'de tefrika edilmiştir. Eser 1957'de bazı ilâvelerle *A°lâmü'l-mühendisîn fi'l-İslâm* adıyla Ahmed Abdüh eş-Şirbâsi tarafından Kahire'de yeniden yayımlanmıştır. 14. *er-Resâ°ilü'l-mütebâdele beyne'l-Kermilî ve Teymûr* (Bağdat 1974). Ahmed Teymur ile Anastas el-Kermilî'nin edebî ve ilmî konularda birbirlerine yazdıkları mektupları ihtiva etmektedir. 15. *el-Hub°inde'l-°Arab* (Kahire 1964). 16. *Miftâhu'l-Hizâne*. Bağdâdî'nin *Hizâne-tül-edeb* adlı eseri için hazırlanan önemli bir fihristtir. 17. *el-Elkâb ve'r-ruteb*. Hz. Ömer'den beri askerî erkâna, ilim ve kalem erbabına verilen lakap ve rütbelerden bahseden bir eserdir.

Ahmed Teymur Paşa ayrıca şu eserleri de kaleme almıştır: *A°lâmü'l-fikri'l-İslâmî fi'l-°aşri'l-hadîş*, *Muhammed Resûlüllâh, el-Tezkiretüt-Teymûriyye, el-*

Elfâzü'l-°âm-miyye, Esrârü'l-°Arabiyye, Emsâlül-°Arab, el-Muntehabât fi°ş-şî°ri'l-°Arabî, Evhâmü şu°arâ°il-°Arab fi'l-me°ânî, Hâbâyê°z-zevâyâ ev el-Elfâzü'l-luğaviyyetül-me°z-kûre fi't-târîh, Mu°cemül-fevâ°id, es-Semâ° ve'l-kuyâs, Ebyâtül-me°ânî ve't-ta°dât, el-Berkıyyât li'r-risâle ve'l-makâle, Târîhu'l-üsreti°t-Teymûriyye, Men ellefe fi't-târîh, Dâru İbn Lokmân fi'l-Manşûre, Nakdül-kısmi°t-târîhi min Dâ°i-reti Ma°arifi Ferîd Vecdî, el-Halekâtü'l-mefkûde fi târîhi Mısır, Zeylû târîhi'l-Cebertî, Zeylû Tabakâtü'l-e°tbbâ°, Zâbtül-a°lâm, el-İmâm°Alî b. Ebî Tâlib şî°ruhû ve hikemuhû ve emsâlühû, Ebül-°Alâ el-Ma°arrî ve°akîdetühû, el-Kürâtü'l-°Arabiyye'l-arziyye ve'l-felekiyye, Sâ°atün°Arabiyyetün fi zemeni°l-Müstansırı°l-°Abbâsi, es-Süfünül-İslâmiyye ve esmâ°ühâ, el-Medâfi° ve'l-mekâhil°inde'l-°Arab, el-Mûsika° ve'l-ğınâ°inde'l-°Arab, et-Taşvîr°inde'l-°Arab, Lü°abül-°Arab, Şifâ°ü'r-rûh (Mahmud Teymur tarafından A. Teymur'un eserlerinden yapılan seçmeler). Bunlardan başka muhtelif dergi ve gazetelerde pek çok makale ve araştırmaları yayımlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ahmed Teymur Paşa. *Terâcimü a°yânî'l-karnî's-şâlis°aşer ve'r-râbi°aşer*, Kahire 1359/1940, s. 157-163; a.mlf., *el-Emsâlû's-şâ°biyye*, Kahire 1986, s. 1-7; Serkis, *Mu°cem*, I, 652-653; Kehhâle, *Mu°cemül-mü°ellifin*, I, 166-167; XIII, 357; *el-Kâmûsü'l-İslâmî*, I, 524; Enver el-Cündî, *A°lâm ve aşâbü'l-aklâm*, Kahire 1968, s. 17-24; Muhammed Kürd Ali, *el-Mu°aşîrân* (nşr. Muhammed el-Misri), Dimaşk 1401/1980, s. 37-47; a.mlf., "Hayâtü'l-°allâme Ahmed Teymûr Bâşâ", *MMİAdm.*, XI (1931), s. 129-147; Muhammed Receb el-Beyyûmî, *en-Nehdâtü'l-İslâmiyye fi siyeri a°lâmihe°l-mu°aşîrîn*, Kahire 1405/1984, IV, 5-23; Zirikî, *el-A°lâm* (Fethullah), I, 100; Emîn Mursî Kandîl, "el-Hizânetü°t-Teymûriyye", *Ahbarü't-türâşî'l-İslâmî*, sy. 2, Kuveyt 1985, s. 22-23; a.mlf. — İshâ İskender el-Ma°lûf, "°Allâme Ahmed Teymûr Bâşâ el-Mısıri", *MMİAdm.*, VIII/6 (1928), s. 363-467; von Joseph Schacht, "Ahmed Pascha Taimûr", *ZDMG*, 1930, s. 84.

FUAT GÜNEL

AHMED b. TOLUN

(أحمد بن طولون)

Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Tolun
(ö. 270/884)

Tolunoğulları
hânedanının kurucusu.

Buhara asıllı bir Türk olan Ahmed'in babası Tolun, Halife Me'mûn zamanında 816 yıllarına doğru Bağdat'a gelmiş ve kısa süre içinde halifenin sarayında

ve kumandanlar arasında itibarlı bir mevkiye sahip olmuştur. 835 yılı sonlarına doğru Bağdat'ta doğan Ahmed, ertesi yıl Sâmerâ'nın kurulması üzerine babasıyla birlikte oraya gitmiş ve çocukluk yıllarını bu şehirde geçirmiştir. Yirmi yaşlarında (854) babasını kaybetmesine rağmen Türk kumandanlarının yardımı ve destekleriyle hadis ve Hanefî fıkıhı üzerindeki tahsiline devam etti. Öte yandan, halifenin muhafız birlikleri arasında yer alabilmek için de askerî eğitimi sürdürdü.

Ahmed b. Tolun'un gençlik yılları Sâmerâ'da halifelerle Türk kumandanları arasındaki mücadele devresine rastlamaktadır. Türk asıllı Vezir Ubeydullah b. Yahyâ b. Hâkân'ın takdirlerini kazanan Ahmed, merkezdeki entrikalardan uzak kalmak için onun yardımı ile, Bizans'a karşı yapılan gazâların merkezi olan Tarsus'a gitti. Aynı zamanda bir ilim merkezi olan Tarsus'ta hem ilmî çalışmalarını devam ettirdi, hem de askerî tecrübesini arttırdı. Tarsus'ta ne kadar kaldığı kesin olarak bilinmemektedir; muhtemelen 862 yılında Müstaîn-Billâh'ın halifeliğinin ilk yılında tekrar Sâmerâ'ya dönmüştür.

Sâmerâ'da Halife Müstaîn'in güvenini kazanan Ahmed, sarayda sözü geçen nüfuzlu kişiler arasına girmekte gecikmedi. 866 yılında Müstaîn halifelikten azledilip Vâsır'a sürüldüğü zaman ona refakat etti ve Mu°tezz'in annesi Kabîha'nın Müstaîn'i yolda öldürme teklifini kabul etmedi. Halife Mu°tez-Billâh devlet idaresinde büyük bir nüfuz kurmuş olan Bayk Beg'i merkezden uzaklaştırmak düşüncesiyle Mısır valiliğine tayin etmişti. Ancak Bayk Beg Mısır'a gitmek istemiyordu; yerine vekili sıfatıyla üvey oğlu Ahmed b. Tolun'u göndermeye karar verdi. Ahmed, siyasî karışıklıkların hüküm sürdüğü Sâmerâ'dan uzaklaşmak istediği için onun bu teklifini kabul etti ve 15 Eylül 868'de Mısır'a gitti. Fustat merkez olmak üzere sadece çevresinin idaresinden sorumlu idi. İskenderiye ve çevresi ise kayınpederi Yârcûh'un elinde bulunuyordu.

Ahmed b. Tolun Mısır'a gittiği zaman iki kuvvetli rakiple karşılaştı. Bunlardan biri, 856 yılından beri Mısır maliyesinin başında bulunan ve doğrudan doğruya halifeye karşı sorumlu olan Ahmed b. Müdebber, diğeri de berîd* teşkilâtının reisi Şukayr idi. Ahmed b. Müdebber yeni valiyi büyük bir merasimle karşıladı ve ona hediye olarak 10.000 dinar ile köleler takdim etti, ancak Ahmed bun-

Ahmed
Teymur
Paşa
(el-A°lâm, I, 100)

ların hiçbirini kabul etmedi. Diğer taraftan onun maiyetinde bulunan 100 kişilik seçme muhafız birliğini kendi emrine aldı. Bu gelişmeler karşısında her iki taraf da rakibini yıpratmak için merkezdeki faaliyetlerini hızlandırdı. Neticede önce Şukayr, arkasından da Ahmed b. Müdebber bertaraf edildi.

İmparatorluk içinde hüküm süren karışıklıklardan faydalanmak isteyen İsa b. Şeyh, 870 yılında Dimaşk'ı işgal ederek halifeye ödemekte olduğu vergiyi kesti. Halife Mühtedî-Billâh, İsa'nın isyanını bastırmaya Ahmed b. Tolun'u memur etti. Zaten Suriye'de gözü olan Ahmed bu teklifi fırsat bilerek derhal hazırlıklara başladı ve bu bahane ile ileride girişeceği harekâta güvenebileceği sağlam bir ordu kurdu. Bu sırada Mühtedî-Billâh hal'edilmiş, yerine Mu'temid-Alellah halife olmuştu. Yeni halife, Ahmed'in Suriye'ye müdahale etmesine taraftar değildi. Nitekim onun Filistin'e geldiğini öğrenince, isyanı bastırmak üzere Türk kumandanlarından Amacur'un görevlendirildiğini bildirerek derhal Mısır'a dönmesini istedi. Ahmed bu emre boyun eğmek zorunda kaldı, fakat artık sağlam bir orduya sahip bulunuyordu.

Ahmed b. Tolun Mısır'a geldiği zaman, Abbâsîler'in ilk yıllarında bir yangın sonunda harap olan Fustat'ın kuzeyinde el-Asker (orduğâh) adı verilen yerde oturmak mecburiyetinde kalmıştı. Fakat askerî birlikleri çoğalınca Sâmerâ'da olduğu gibi yeni bir şehir kurarak hükümet merkezini oraya nakletmek ihtiyacını duydu. Yapılan araştırma ve hazırlıklardan sonra Fustat'ın kuzeydoğusunda Yeşkur dağının eteğinde yeni merkezini kurmaya karar verdi ve derhal harekete geçti. Yine Sâmerâ'da olduğu gibi şehrin kurulacağı bölgeyi kumandanlarına ve yüksek mevkilerdeki memurlarına, milliyetlerine ve vazifelerine göre gruplandırarak *iktâ** etti. Bu sebeple kurduğu şehre el-Katâi* adı verilmiştir. Yeni merkez zamanla genişleyerek Fustat ve el-Asker'le birleşti. Burada yapılan önemli binalar arasında İbn Tolun Camii ile saray, büyük bir bahçe, çevgân sahası ve hastahane sayılabilir.

Ahmed b. Tolun Mısır'da gittikçe kuvvetlenirken Abbâsî hilâfeti de giderek zayıflıyordu. Mu'temid halife olduğu zaman iki büyük tehlike ile karşı karşıya bulunuyordu. Bunlar Fars bölgesinde ortaya çıkan Saffârîler ile Basra ve çevresinde isyan ederek kısa sürede tehli-

keli bir hale gelen Zencîler idi. Bu tehlikeli durumda, siyasî ve askerî otoriteyi ele geçirmiş olan halifenin kardeşi Muvaffak ise devleti içine düştüğü zor durumdan kurtarmaya çalışıyordu. Bu arada merkeze devamlı olarak Ahmed aleyhinde haberler ulaştırılıyor, ancak merkezden Ahmed'e karşı herhangi bir harekete geçilemiyordu. Üstelik 873 yılında kayınpederi Yârcûh'un ölümünden sonra bütün Mısır Ahmed'in eline geçti.

Hilâfet nâibi Muvaffak, Zencîler'e karşı yaptığı mücadelede Ahmed'den malî ve askerî yardım sağlamak maksadıyla Nihîrîr adında birini Mısır'a gönderdi. Ahmed merkezî hükümetle arasının açılmasına meydan vermemek için Muvaffak'a 1.200.000 dinarla köleler ve atlar gönderdi. Fakat Muvaffak bunlarla yetinmeyerek Ahmed'e ağır bir mektup yazdı ve böylece bu iki kuvvetli şahsiyet arasında içten içe devam eden rekabet açık bir mücadeleye dönüştü. Muvaffak, Ahmed b. Tolun'un askerî bakımdan kuvvetli olduğunu bilmesine rağmen Mûsâ b. Boğa el-Kebîr kumandasındaki bir orduyu 873 yılında Mısır üzerine gönderdi. Merkezden üzerine ordu gönderildiğini öğrenen Ahmed, gerekli savunma tedbirlerini aldığı gibi ordu ve donanmasını da takviye ederek beklemeye başladı. Ancak Mûsâ Rakka'dan öteye gitmedi ve on ay kadar burada bekledikten sonra geri döndü. Bu ordunun geri dönmesi Ahmed'in siyasî hayatında bir dönüm noktası teşkil etti. Bu tarihten itibaren Ahmed b. Tolun kuvvetli bir orduya sahip oldu ve ismen halifeye bağlı olmasına rağmen müstakil bir hükümdar gibi hareket etmeye başladı.

Suriye Valisi Amacur et-Türkî'nin 878'de ölümü ve yerine zayıf bir şahsiyet olan oğlu Ali'nin tayin edilmesi, Ahmed'in Suriye'ye müdahale etmesi için iyi bir fırsat oldu. Ahmed b. Tolun, Ali'ye yazdığı mektupta babasının ölümü sebebiyle tâziyetlerini bildiriyor ve Bizans'a karşı yapacağı seferde erzak yardımı yapmasını istiyordu. Bu maksatla Nisan 878'de oğlu Abbas'ı yerine vekil bırakarak Mısır'dan hareket etti. Hiçbir mukavemetle karşılaşmadan Remle'ye geldi. Remle Valisi Ahmed'in hâkimiyetini kabul etti. Buradan Dimaşk'a gelen Ahmed, Ali b. Amacur ile görüştü. Ali hutbede onun adını zikredeceğini, yani ona tâbi olacağını açıkladı. Halep, Hims ve Hama valileri de aynı yolu takip ettiler. Ancak Antakya Ahmed b. Tolun'un hâkimiyetini kabul etmedi. Uzun bir muha-

saradan sonra bu şehir de ele geçirildi. Ahmed gençlik yıllarını geçirdiği Tarsus'ta beklediği kabulü görmedi. Bizans ülkesine karşı harekete geçeceği sırada oğlu Abbas'ın isyan haberini aldı. Zevk ve eğlenceye düşkün olan Abbas, babasının yokluğundan faydalanarak etrafına topladığı kimselerle eğlenceye dalmıştı. Diğer yünden, bu yaptıklarının babası tarafından duyulduğunu öğrenince devlet hazinesinde bulunan iki milyon dinarı alarak İskenderiye'ye, buradan da Berka'ya kaçtı. Abbas'ın isyanında Muvaffak'ın tahrik ve teşviklerinin de rolü olmuştur. Oğlunun isyan haberini alan Ahmed Suriye'deki işlerini düzenledi ve buraya âzatlı kölesi Lü'lû'ü vali tayin ettikten sonra Mısır'a döndü (879 ortaları). Abbas ise etrafına topladığı kuvvetlerle batıya doğru ilerlemeye çalışırken Ağlebîler ve Berberîler'e yenildi ve her şeyini kaybetti. Bu durumda geri dönerken babasının gönderdiği kuvvetler tarafından yakalanarak Mısır'a getirildi ve hapse atıldı (882). Ahmed b. Tolun'un Suriye seferi son derece başarılı olmuş ve Fırat'ın batısındaki bütün vilâyetler onun hâkimiyetine geçmişti. Ahmed b. Tolun ilk defa 266 (879-80) yılında kendi adına sikke bastırdı. Daha önce basılan sikkelerde onun adı geçmiyordu. Gerçi son bastırdığı sikkede önce halifenin adı zikrediliyordu; ancak bu, Ahmed b. Tolun'un her hususta ona bağlılığını göstermiyordu. O sadece halifenin dinî otoritesini tanıyordu. Aslında onun mücadelesi Halife Mu'temid'e karşı değil, kardeşi Muvaffak'a karşı idi.

Ahmed b. Tolun'un Suriye ve Filistin'i zaptetmesi ve hemen ardından kendi adına para bastırması Muvaffak'ı harekete geçirdi. Muvaffak Tolunoğulları'nın Suriye Valisi Lü'lû'e tesir ederek onu kendi tarafına çekmeyi başardı. Buna karşılık Ahmed de Halife Mu'temid'e tesir ederek onu Mısır'a gelmeye ikna etti. Halife bir av bahanesiyle Sâmerâ'dan ayrılarak Musul üzerinden Mısır'a gitmeye karar verdi. Fakat onun hareketini haber alan Muvaffak Musul Valisi İshak b. Kundacık'a bir mektup göndererek halifenin Mısır'a gitmesine engel olmasını ve onu merkeze geri döndürmesini emretti. Böylece Ahmed'in Muvaffak'ı yıpratma teşebbüsü de neticesiz kalmış oldu. Halife Mu'temid'in Sâmerâ'ya geri getirilmesinden sonra Muvaffak, hiçbir tesirinin olmayacağını bildiği halde Ahmed b. Tolun'u Mısır valiliğinden azledip yerine İshak b. Kunda-

cık'ı tayin ettiğini açıkladı. Ancak ne İshak ne de Muvaffak Mısır'ı ele geçirmek için teşebbüse geçtiler. Buna karşılık İbn Tolun da bölgenin ileri gelen âlimlerini Dimaşk'ta toplayarak Muvaffak'ı veliahtlıktan azlettirdi. Halife Mu'temid, muhtemelen Muvaffak'ın baskıları neticesinde bir ferman çıkararak Ahmed'i lânetlediğini bildirdi ve hutbe-lerde onun tel'in edilmesini emretti. Bu iki amansız rakip arasındaki münasebetlerin tehlikeli bir şekilde gelişmesine rağmen her iki taraf da kuvvet yoluyla rakibini bertaraf etmeye cesaret edemedi.

Halifenin Mısır'a gelme teşebbüsünün başarısızlığa uğramasından sonra Ahmed b. Tolun Mekke'yi ele geçirmek için buraya kuvvet gönderdi. Ancak Muvaffak'ın, zamanında yardımcı birlikler sevk etmesi sonucu Mısır birlikleri mağlûp olarak geri çekilmek zorunda kaldılar. Bu sırada Dimaşk'ta bulunan Ahmed, Suriye halkının sevgisini kazanmak gayesiyle, Abbâsiler tarafından tahrip edilmiş olan Emevî Halifesi Muâviye'nin mezarını tamir ettirdi. Bundan sonra Tarsus'taki karışıklıkları ortadan kaldırmak ve Yâzmân ile arasındaki ihtilâfı halletmek üzere bizzat Tarsus'a hareket etti. Adana'da birkaç gün birliklerini dinlendirdikten sonra Tarsus'u kuşattı. Fakat Yâzmân'ın aldığı tedbirler neticesinde muhasarayı kaldırmak zorunda kaldı. Tarsus'ta uğradığı yenilgi Ahmed b. Tolun'a çok ağır geldi. Adana'dan Misis'e gelince hastalandı, yol-da hastalığı iyice ağırlaştı. Sedye ile Farama'ya götürüldü, oradan da gemiyle hükümet merkezine döndü. Gösterilen bütün gayretlere rağmen iyileşemedi ve Mart 884 tarihinde elli yaşında öldü. Naaşı büyük bir merasimle Mukattam dağı eteğinde toprağa verildi.

Ahmed b. Tolun'un, devrinin hükümdarları arasında seçkin bir yeri vardır. On beş yıllık idareciliği zamanında Mısır, tarihinin en parlak devirlerinden bi-

rini yaşamıştır. Şuurlu ve memleketinin hayrına olan idaresiyle isim yapmış büyük bir hükümdardır. Âdil, cömert ve çok cesur idi. Mütevazı olmasına rağmen bilhassa emirlerine aykırı hareket edenlere ve devlet otoritesini zayıflatmak isteyenlere karşı sert davranırdı. Devlet işlerinde önemli kararları kendisi alır ve uygulardı. Memleketin işlerini ve ihtiyaçlarını tayin hususunda takdire değer görüşleri vardı. Ülke halkı arasında ırk, din ve mezhep farkı gözetmeden herkese eşit muamele etmiştir. Zamanı refah, imar, ilim ve irfan devri olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Ya'kübi, *Târîh*, II, 503-505, 507-509; Taberî, *Târîh* (de Goeje), bk. İndeks; Belevî, *Sîretü Ahmed b. Tolun* (nşr. Muhammed Kürd Ali), Dimaşk 1358; İbnü'd-Dâye, *el-Mükâfe'e* (nşr. Emîn Abdülaziz), Kahire 1914; a.mlf., *Sîretü Ahmed b. Tolun* (nşr. K. Vollers), Weimar 1895; Mes'ûdî, *Mürücû'z-zeheb* (nşr. Yûsuf Esad Dağır), Beyrut 1965, II, 381, 383, 391-394, 410; III, 78, 123, 124; IV, 416; Ebû Ömer el-Kindî, *Kitâbü'l-Vülât ve Kitâbü'l-Kudât* (nşr. R. Guest), Leiden 1912, s. 212-232; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, bk. İndeks; İbn Saîd el-Mağribî, *el-Muğrib ft hule'l-Mağrib* (*Fragmente aus dem Mughrib*, neşreden K. Vollers), Weimar 1825; Makrizî, *el-Hıta'*, I, 313 vd.; İbn Tagrıberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire* (nşr. W. Popper), Leiden 1902-12, II, 1-49; T. Roorda, *Abul Abbasi Amadis, Tulonidarum primi vita et res gestae*, Leiden 1825; F. Wüstenfeld, *Die Statthalter von Ägypten*, Göttingen 1875-76, III vd.; C. H. Becker, *Beiträge zur Geschichte Ägyptens*, Leipzig 1924, II, 149-198; a.mlf., "Ahmed", *IA*, I, 174-175; M. Zaki Mübarak, *La Prose Arabe au IVe Siècle de l'Hégire*, Paris 1931; Zaky Mohamed Hassan, *Les Tulunides*, Paris 1933, s. 26-106; a.mlf., "Ahmad b. Tûlûn", *EI²* (İng.), I, 278-279; Corbett, "The Life and Works of Ahmad İbn Tûlûn", *JRAS* (1891), s. 527 vd.

HAKKI DURSUN YILDIZ

AHMED b. TOLUN CAMİİ

(bk. İBN TOLUN CAMİİ).

AHMED b. UBEYDULLAH

(bk. SADRÜŞŞERİA).

AHMED URABİ PAŞA

(bk. URABİ PAŞA).

AHMED VÂSİF EFENDİ

(bk. VÂSİF, Ahmed Efendi).

AHMED VEFİK PAŞA

(ö. 1891)

Türk devlet adamı, Türkiye'nin ilk türkolog ve Türkçülerinden, lügat âlimi, tiyatro edebiyatının önde gelen bir kurucusu.

Büyük babası ve babası tarafı ile devlete tercümanlar vermiş münevver bir aileden gelen Ahmed Vefik, bütün tahsil yıllarını ve ilk memuriyet hayatını içine alan II. Mahmud devrinde İstanbul'da doğdu. Doğum yılı için 1823'ten (1238) başlayıp 1813'e (1228) kadar çıkan farklı tarihler verilmektedir. Bunlardan, torununun bildirdiği 3 Temmuz 1823 (23 Şevval 1238) tarihi daha yaygın ise de, girdiği mektep ve tayin edildiği ilk vazifeler için gerekli yaş durumu, ayrıca vefatında yaşının yetmiş aşkın olduğuna dair beyanlar göz önünde tutularak doğum yılını 1818 veya 1819 almayı uygun görenlerden başka İbnülemin de 1238 kaydını 1228 şeklinde düzelterek 1813 olarak göstermeyi tercih etmiştir. Ayrıca kendisini çok yakından tanımış Batılı müelliflerin yaşı hakkında söyledikleri de onun doğum yılını hep 1823'ten öteye götürmektedir. Ubicini ve Ch. Rolland'ın yaşı ile ilgili tahminlerine göre bu tarih 1818-1819 yıllarına gitmekte, Senior'unkinde ise 1812-ye çıkmaktadır.

Babası, Divân-ı Hümâyûn'un ilk müslüman tercümanı olan ve Bulgaristan asıllı olduğu için Bulgarzâde diye tanınmış Yahyâ Nâci Efendi'nin (ö. Temmuz 1824) oğlu olup Hariciye Nezâreti Tercüme Odası'ndan başlayarak sefaret tercümanlık ve maslahatgüzarlığı, daha sonra da Bâb-ı Seraskeri Tercüme Odası müdürlüğü gibi memuriyetlerde bulunan Rûhuddin Mehmed Efendi'dir (ö. 4 Eylül 1847). Ahmed Vefik, aynı zamanda Abdülhak Hâmid'in babası tarihçi Hayrullah Efendi ile kardeş çocuklarıdır. Abdülhak Hâmid'in aile çevresinden edindiği bilgiye göre, Hayrullah Efendi'nin annesi Hasenetullah Hanım'ın babası, öte yandan Ahmed Vefik'in de büyük babası olan ve milliyeti hakkında birbirini tutmaz rivayetler nakledilen Yahyâ Nâci Efendi, Hâmid'in soyadı aldığı Tarhanzâdeler ailesinin bir ara Bulgaristan'da iken İslâmiyet'i kaybettikten sonra ihtida eden fertlerinden biri olup özbeöz Türk'tür.

Ahmed Vefik ilk tahsilden sonra 1831'de, evvelce büyük babası Yahyâ Nâci

Ahmed b. Tolun devrinde basılmış altın sikke (İstanbul Arkeoloji Müzesi, Teşhir, nr. 598)